

Студенттер мен жас ғалымдардың
«ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ - 2018»
XIII Халықаралық ғылыми конференциясы

СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ

XIII Международная научная конференция
студентов и молодых ученых
«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ - 2018»

The XIII International Scientific Conference
for Students and Young Scientists
«SCIENCE AND EDUCATION - 2018»

12th April 2018, Astana

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БІЛІМ ЖӘНЕ ҒЫЛЫМ МИНИСТРЛІГІ
Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ**

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«Ғылым және білім - 2018»
атты XIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«Наука и образование - 2018»**

**PROCEEDINGS
of the XIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«Science and education - 2018»**

2018 жыл 12 сәуір

Астана

УДК 378

ББК 74.58

Ғ 96

Ғ 96

«Ғылым және білім – 2018» атты студенттер мен жас ғалымдардың XIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XIII Международная научная конференция студентов и молодых ученых «Наука и образование - 2018» = The XIII International Scientific Conference for students and young scholars «Science and education - 2018». – Астана: <http://www.enu.kz/ru/nauka/nauka-i-obrazovanie/>, 2018. – 7513 стр. (қазақша, орысша, ағылшынша).

ISBN 978-9965-31-997-6

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 378

ББК 74.58

ISBN 978-9965-31-997-6

©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2018

Осы жоғарыдағы көрсетілген 7 азаматтарды көпшілік жиылған батырақ, союз Қосшы мүшелері, комсомолдар болып, бір дауыстан малдары алынып, өзери жер аударылсын деп тоқтам етсін.

Кезектегі мәселе ашық қалды.

Жиналыс жабылды.

Жиналыс бастығы: Мырзадауірұлы (қолын қойған)

Мүшесі: Жондыбай Байтақұлы (қолын қойған)

Хатшы: Балтабек Көшербайұлы (қолын қойған)

*8-ауылдық кеңес ағасы қуәланып Атабекұлы, хатшы
Көшербайұлы қолдарын қойған һәм мөрлерін басқан [4].*

Тақырып аясында жазылған құжаттар қоры тарих ғылымында өз орнын алуымен қатар, бүгінгі таңда жаңа көзқарастардың қалыптасуына және оның негізінде тарихи оқиғалар мен құбылыстарға объективті баға беруге, қоғамдық-саяси бағыттарды бағамдап, шындыққа көз жеткізуге, тарихи тағылымнан сабақ алуға және егемендігіміздің, елдігіміздің нығаюына септігін тигізетін тарихи сабақтастықты салмақты да салиқалы тұжырымдар негізінде саралауға және ұлттық болмысымыз бен тарихи сана-сезіміміздің айқындалуына ықпал етуде. Тәркілеу науқаны отандық және кейінгі кезде шетелдік зерттеушілердің еңбектерінде жаппай ұжымдастыру немесе қазақ ауылдарын «советизация» жасау тұрпатындағы ізденістердің бір тарихи бөлігі ретінде қарастырылуда. Жалпы алғанда кезең бойынша тұрақты сипаттағы мол ғылыми қор қалыптасқан.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Жаулин К.М. Батыс Қазақстандағы шаруа қожалықтарын күштеп ұжымдастыру: тарихы және тағылымы (1928-1933 жж.). 07.00.02.Тарих ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – А., 1997. – 43-44-б.
2. Сырдария округіндегі тәркілеу науқанына қатысты құжаттар жинағы – Шымкент, «Нұрлы Бейне» баспасы, 2017. -6 б.
3. Сырдария округіндегі тәркілеу науқанына қатысты құжаттар жинағы – Шымкент, «Нұрлы Бейне» баспасы, 2017. -7 б.
4. Оңтүстік Қазақстан облысының мемлекеттік архиві (ОҚОМА). 74-қ., 1-т., 183-іс, 11 б.
5. «Сырдария округіндегі тәркілеу науқаны» құжаттар мен материалдар жинағы – Астана: ТОО «РЕГИС-СТ ПОЛИГРАФ», 2015. – 312 б.

ӘОЖ 93/94

ТАРИХИ ИНФОРМАТИКАНЫҢ НЕГІЗІН САЛУШЫЛАРДЫҢ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Мошқал Ерболат Молдабекұлы

Erbo_25@mail.ru

Л. Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Тарих факультетінің 2-курс студенті

Ғылыми жетекшісі – Г. К. Ерменбаева

Тарихи информатика - тарихи ғылым мен білім беруді ақпараттандырудың заңдарын зерттейтін ғылыми пән. Тарихи ақпараттың негізі барлық түрлерін тарихи көздері электрондық нұсқаларын зерттеу тәжірибесінде құру және пайдалану үшін қажетті теориялық және практикалық білім жиынтығы болып табылады. Таңдаған тақырыптың өзектілігі, әсіресе пәнаралық интеграциялық процестерді және ақпараттық зерттеулер жатқан, қазіргі заманғы ғылым тренд анықталады. Қазіргі кезде тарихи ғылымды дамытудың жаңа ақпараттық ортасы

құрылуда. Бұл тарихи дереккөздерге қол жеткізу мүмкіндіктеріне де, тарихи ақпарат алудың жаңа жолдарының пайда болуына да қатысты. Жасырын ақпаратты табу, оны өндіру және өңдеу мүмкіндіктері бар. Тарихи зерттеулер инновациялық жолдарын зерттеу өзектілігі жаһандану жағдайындағы тарих ғылымының әлеуметтік маңыздылығы, сондай-ақ ақпараттық технологиялар негізінде тарихи зерттеу әдістері кеңейту процесі болып табылады. Зерттеудің тарихнамалық талдауының ерекшелігі - олардың тікелей туындыларының шығармаларындағы жаңа бағыттарды дамыту мәселелерінің көрінісі. И.Д.Ковальченко, Л.И.Бородкин, Н.Б.Селунский, К.В.Хвостова, В.Н.Автократов және студенттерінің мұрасы осы зерттеу тарихнамалық негізін қалыптастыруға мүмкіндік береді. XX ғасырдың 60-жылдарының ортасынан бастап тарихи ғылым математикалық әдістерді меңгерді. Сандық тарихты қалыптастырудың осы кезеңі И.Д.Ковальченко, В.А.Устинов, Б.Н.Миронов, Е.Е. Степановтың басылымдарында көрініс тапты. Ақпараттық теорияның әсерінен қалыптасқан тарихи ғылымның жаңа үрдістерін дамытудың ұзақ кезеңі жаңа әдістерді меңгеру нақты зерттеудің мәселелерін шешу арқылы туындады. Авторлар зерттеудің тәуелсіз зерттеу тақырыбы ретінде тарихи зерттеулердегі ақпараттық технологияларды қарастырмайды. Тарих ғылымында ақпараттық технологияларды дамыту үрдістерін талдауда тарихи компоненттері бар жұмыстардың ішінде Ставропольдік ғалым А.А.Аникевтің монографиясы бар. Авторы соңғы екі онжылдықта тарих ғылымының дамуын, оның қалыптасуын ұсынды, ол тарих ғылымында ғылыми зерттеулердің негізгі бағыттары эволюциясын көрсетті. Тарихи информатиканы дамыту үрдістерін талдау үшін тарихнама тұрғысынан Ю.Ю.Юмашевтің соңғы басылымдарында қолданылды. Ақпараттық әдістерге арналған іргелі зерттеулердің арасында И.И.Ковальченконың еңбектері туралы айту керек. сандық тарих қалыптастыру, Мәскеу мемлекеттік университетінің қабырғасында бөлімінің көздерін дамыту тарихы ақпараттық ғылым саласындағы нақты жұмыс, тарих факультетінде тарихи информатика зертханасының және ғалымдар командасының пайда туындауына алып келді. Л.И.Бородкиннің, И.М.Гарскованың және олардың облыстық орталықтарындағы В.В.Ладиров мен басқа да әріптестерінің жұмыстары көздердің тәуелсіз қабатын құрайды. Басқа көздер тобы зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми материалдардың арнайы коллекцияларымен ұсынылған. Олардың арасында Ресей ғылым академиясының тарихы кафедрасында тарихи зерттеулерге математикалық әдістерді және компьютерлер қолдану жөніндегі комиссияның жарияланды қауымдастығы «Тарих және Компьютер» Бюллетеньдер болып табылады. Ақпараттық бюллетеньдер материалдары ашық басылымдарда 1993 жылдан бастап жүйелі түрде жарияланды. Қазіргі кезде 30 жинақ басылып шықты. Басылым Л.И.Бородкиннің редакциясымен жарық көрді. осы топқа, көздері, зерттеу бойынша мезгіл жарияланған мақала авторларының 70-жылдардың ғылым тарихы, «Археологиялық жылнама» деп аталатын керек. Көздердің тәуелсіз тобы - арнайы тарихи пәндер бойынша оқулықтар. Бұл көздерден алынған оқулықтар, ғылыми-тарихи библиография, зерттеудің сандық әдістері, тарихи информатика. мұндай басылымдарды авторлардың арасында И.Д.Ковальченко, Л.И.Бородкин, И.М.Гарскова, А.К.Абрамов, И.Д.Парфенов және басқалар ең елеулі болып табылады. Осылайша, тарих ғылымдарының ақпараттандыру мәселелері мерзімдік атап болатын ғылыми қоғамдар мен топтардың журналдарында және бюллетендерінде, ғылыми конференциялардың материалдары, жеке ғылыми және білім беру орталықтарының жинақтарында, аймақтық университеттерде жариялау[1].

Тарихи Информатика – бұл тарихи зерттеулердің пәнаралық бөлшегі, оның мақсаты ақпараттық, әдістемелік және технологиялық камтамасыз етіп, тарихи ғылымда ақпарат алуды кеңейту. Бұл тарихи информатика өзегі негізінде, теориялық және қолданбалы білімді құру үшін қажетті, өңдеу және талдаудың барлық цифрланған ақпарат көздерін қарастыру. «Тарихи Информатика» терминін 1990 жылдары алғашқы енгізген ғалым – Леонид Иосифович Бородкин болған. Леонид Иосифович Бородкин – ресейлік тарихшы, тарихи ғылым докторы(1993),

профессор(1996), тарихи – филологиялық ғылым кафедрасының меңгерушісі. Л. И. Бородкин «Тарихи информатика – тарих ғылымының ақпараттандыру процесінің заңдылығын зерттейтін пән» деп анықтама беріп өткен. 1980-жылдар мен 90-шы жылдар кездері ғылымның барлық салаларын қамтитын ақпараттандыру үдерісі тарихи зерттеулердің әдістері мен технологияларындағы елеулі өзгерістерге әкелді. Тарих ғылымы мен білім беру саласындағы электронды коммуникациялардың мүмкіндіктері 1990-шы жылдарда тарихшылар ғаламдық Интернетке қол жеткізген үлкен ақпараттық ресурстары арқылы айтарлықтай өсті. Бұл процесс 1986 жылы «Тарих және есептеу» Халықаралық Ассоциациясының (АХК) құрылуына әкелді, ол әртүрлі елдердегі тарихшылардың ғылыми-зерттеу тәжірибесі мен оқу үрдісінде компьютерлік әдістер мен технологияларды қолданатын қызметін реттейді. 1992 жылдан бастап, Ресей мен ТМД басқа елдеріндегі тарихи информатика саласындағы мамандарды біріктіретін Тарих және компьютерлік қауымдастыққа кіреді. 1990-шы жылдардың тән процесі гуманитарлық ғылымдардың бүкіл спектрінде «салалық» информатиканың пайда болуы болды. Осы жаңа бағыттардың - әлеуметтік, биологиялық, экономикалық, заңдық критериялар мен зертханалар тез ұйымдастырылуда (бұл серияны жалғастыруға болады) ұйымдастырылған информатика болып табылады, жаңа мамандықтар құрылады, тиісті оқулықтар шығарылады. Информатика, әлеуметтік және гуманитарлық ғылымдар қиылысында пайда болған осындай жаңа пәндердің бірі тарихи информатика болып табылады. Негізгі компоненттері, пәндік және тарихи ақпараттың мазмұны 1990 талқылау нәтижесінде анықталады және 1990 жылдары жарық көрген кітаптардың бірқатар құрылымында көрініс тапты. Батыс Еуропа және Шығыс Еуропа 1990-жылдардың ортасында дайындалған пәні бойынша алғашқы оқулық, жылы, тарих тарихи информатика факультетінің зертханасының, Мәскеу мемлекеттік университетінде болды[2].

Компьютер көмегімен тек ақпаратты жинақтап алу емес, оның үстіне белгілі бір мәслені зерттеуде бағдарлама жасатып, тарихшы ғалымдардың кейбір жасайтын операцияларын жасатқызыдыруға да болады. Объектінің яғни зерттелетін мәселенің белгі – сипаттарын, оның сандық мөлшерін компьютерге енгізіп, арнаулы жасалған бағдарлама арқылы объектіні талдау нәтижесін алуға болады. Осыған біздің қазіргі кітапханаларымыздағы электронды кітаптар дәлел деп айтсақ болады. 1986 жыл «Тарихшы және компьютер» атты халықаралық ассоциация құрылған болатын. Осыған жиырма мемлекеттер мен мекемелер кірген болатын. 1992 жылы ТМД(Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы) тарихшылары өз ассоциациясын құрады және 1996 жылы Мәскеу қаласында 11-ші конференциясы өтеді. Онда 150-ден аса әр түрлі мемлекеттерден тарихшылар қатысады. Негізінен осы конференцияда тарихи зерттеудегі компьютерлік технологияның жетістіктерін қорытындылау болды және соның бірден-бір мысалы, Германиядағы Геттинг мұрағатындағы 50 мыңнан астам құжаттарды оптикалық дискіге түсірілгендігі. Оны зерттеуші үлкейтіп, экран арқылы оқырмандарға паш етіледі. Ішкі тарихи информатика тұтастай алғанда оның дамуының бастапқы кезеңінде халықаралық (еуропалық) тенденциялардың негізгі бағытында жүрді, бірақ ол белгілі бір ерекшеліктерге ие болды. Алайда 2000 жылдың ортасында. Шетелде тарихи информатиканың дамуы (тарихи есептеу) дағдарыс кезеңіне өтті, бұл дағдарыс тарих ғылымының табысты пәнаралық үрдістерінің бірі болып табылатын орыс тарихи информатикасының прогрессивті дамуының траекториясына әсер етпеді. 2000 жылдың ортасынан кейін. Тарихи информатиканың еуропалық моделі өзіндік ерекшелігін жоғалтты және Сандық Гуманитарлық ғылымдардың (цифрлық гуманитаризм) бөлігі - Digital History санының айтарлықтай төмендетілген түріне айналды. «Цифрлық тарихты» тарихи информатикамен салыстыру бізге бүгінде олардың арасында айтарлықтай айырмашылықтар бар екендігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. «Сандық тарих», негізінен санды медиа құралдарын пайдалану, цифрланған дереккөздерді ұсыну және визуализация міндеттеріне байланысты, сандық қоғамдық тарихта. Тарихи информатика қазіргі заманғы тарихи ғылымның бөлігі болып табылады, ол электрондық қорларды көздерден зерттеуге байланысты теориялық компонентті қамтиды, аналитикалық компьютерлендірілген

құралдарды пайдаланады және сонымен бірге тарихи зерттеулерде компьютерлік технологияларды сынақтан өткізеді[3,15]. «Тарихи информатика» термині 90-шы жылдардың басында Л.И.Бородкиннің сөзі. Тарихи информатиканың негізгі ұғымдары мен тәсілдері М.В.Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінің тарих факультетінде Тарихи информатика кафедрасында 1992 жылы құрылған «Тарих және компьютер» өңіраралық бірлестігінің (АБА) қамқорлығымен біріккен бір қатар ғылыми және білім беру орталықтарымен бірлесіп әзірленген. «Тарих және есептеу» халықаралық ассоциациясының ресейлік филиалы ретінде. Ең белсенді орталықтардан РСГУ, Алтай, Тамбов, Петрозаводск университеттерінің Тарихи мұрағат институты, Ресей ғылым академиясының Әлемдік тарих институтын атап өту керек. АБК-нің алғашқы жылдарынан бастап Белорусский университеті тарихи информатиканы дамытуда маңызды рөл атқарады. КСРО-дағы тарихи информатиканың тарихы ХІХ ғасырдағы Ресейдің аграрлық тарихының көздері болған 1960-шы жылдармен байланысты болуы мүмкін. компьютер арқылы өңделе бастады. Ресейдегі тарихи информатиканың дамуы бірқатар ерекшеліктерге ие болды, оның бастысы - сандық тарихтың ұлттық мектебінің дәстүрлерінің үздіксіздігі, оның жетекшісі академик И.Д. Ковалченко. Тарихи информатиканың теориялық негізі - ақпараттың қазіргі заманғы тұжырымдамасы (әлеуметтік ақпараттарды қоса) және теориялық көзден оқу, қолданбалы ақпарат және компьютерлік технологиялар. Тарихи информатикада ресурстарды (инфрақұрылымды) және аналитикалық компоненттерді (маңызды нәтижелерге қол жеткізуге бағдарланған) компоненттерін бөлу әдеттегі. Бағыттар тарихи ақпарат тарихи көздерден электрондық жариялау, тарихи деректер және тақырыптық интернет-ресурстарының дамуы, тарихи географиялық ақпараттық жүйелер, мәдени мұраны виртуалды 3D қайта құру, компьютерленген әдістерін және статистикалық, құрылымдық мәтін талдау әдістерін пайдалану, көрнекі және басқа да көздерін, тарихи компьютерлік модельдеу кіреді сондай-ақ мамандандырылған бағдарламалық қамтамасыз етуді құру және қолдану (Онлайн оқыту қоса алғанда) тарихи білім берудегі *ogmatsionnyh* технологиялар[4].

XXI ғасырдағы тарихи информатиканың даму логикасы тарихи зерттеу әдістерінің ерекшеліктері мен тарихи білім берудің жаңа алгоритмдерін, бағдарламалық құралдарын және ақпараттық технологияларды дамытуға мамандардың назарын күшейтуді талап етеді. Одан әрі жетілдіру дерекқорлар мен басқа да ақпараттық ресурстар жасау көзіне бағытталған көзқарасты талап етеді. Сонымен бірге біздің ғылыми қауымдастықта жүргізілетін зерттеудің қазіргі тәжірибесі негізінен стандартты (коммерциялық) бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдалануға негізделгенін мойындау керек. Табиғи - көптеген жағдайларда жалпы ғылыми құралдар (стандартты ДҚБЖ, кесте өңдеушілері, статистикалық карталар және т.б.) тарихшы белгілеген зерттеу міндеттерін жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Алайда, бұл фактіні бекіту шектелмейді. Мұнда екі маңызды жағдайды қарастырған жөн. Біріншіден, стандартты бағдарламалық жасақтама мен технологияға назар аудару компьютерлік тарихи зерттеулер үшін мүмкін болатын тапсырмалардың ауқымын қысқартады, бұл тривиалдық емес, нақты мәселелерді шешеді. Екіншіден, тарихи пәннің ғылыми-зерттеу пәні ретінде дамуы тарихшылардың ғылыми-зерттеу және білім беру жобаларын іске асыру кезінде басталған түпнұсқалық алгоритмдерді, бағдарламалар мен технологияларды жасамай-ақ ойлана алмайды. Олай болмаған жағдайда, тарихи информатиканың негізгі функциясы тарихи коммерциялық және білім беру міндеттеріне жаңа коммерциялық ақпараттық технологияларды қолданады. Кез келген жағдайда, бұл функция тарихи информатика үшін маңызды.

Қорыта айтқанда, компьютер , интернет , зерттеу жұмыстарының жаңа технологиясы сияқты ұғымдар тарихшылар санасына ене бастады. Көптеген тарихшылар өз зерттеулерінде осы жаңа әдістерду пайдаланып, зор табыстарға жетуде. Мұның көлеңкелі жақтарыда мол. Бірақ кемшіліктері мен пайдалы жағын салыстыра келгенде, арасы жер мен көктей. Пайдалы беті көптеген ағартушылықтарға алып келеді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. <http://e-history.kz/ru/contents/view/339>
2. Бородкин Л.И. Историческая информатика: горизонты 90-х годов // Информационный бюллетень Комиссии по применению математических методов и ЭВМ в исторических исследованиях при отделении истории РАН. 1992. № 4. С. 2.
3. Белова Е.Б., Бородкин Л.И., Гарскова И.М., Измestьева Т.Ф., Лазарев В.В. Историческая информатика / Под редакцией Л.И.Бородкина, И.М.Гарсковой. — М.: Мосгорархив, 1996. — С. 31.
4. Бородкин Л. И. , Гарскова И. М. Историческая информатика: перезагрузка? //Вестник Пермского университета. Серия "История". 2011. Выпуск 2 (16) . С. 5-11..
5. Аманжол Күзембайұлы, Еркін Әбіл. Тарих Теориясы және методологиясы. Қостанай мемлекеттік педогогикалық институты. 2014. – с.220.

ӘОЖ 93/94

ТАРИХТЫ КЕЗЕҢДЕУДІҢ НЕГІЗДЕРІ

Мырзагелдиева Меруерт Бахытжанқызы

mmyrzageldieva@mail.ru

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ Тарих факультетінің ІІ курс студенті,

Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі—Ерменбаева Г.К.

Тарих ғылымының маңызды мәселелерінің бірі - адамзат қоғамының тарихи дамуының кезеңділігі. Тарихты кезеңдеу - тарихи процесті белгілі бір хронологиялық кезеңдерге шартты бөлуден тұратын жүйелеудің ерекше түрі болып табылады. Кезеңдерге бөлу барлық елдерге немесе жетекші елдерге ортақ шешуші факторларға негізделуі керек. Негізделген кезеңдеу болмаса, тарих ғылым ретіндегі өзінің маңызды ерекшеліктерін жоғалтады. Осыған сай, әлемдік тарихнамада кезеңдеуге деген зерттеу ұстанымдары өзгергендігін, бір кезеңдеудің екіншісімен алмастырылғанын және оған саяси-әлеуметтік жағдайдың ықпалын аңғартатын жағдайлар аз емес. Кезеңдеусіз тарих ғылымы өмір сүре алмайды, себебі ол тарихшыға субъективизмнен алшақ болуға көмектеседі [1].

Тарихты кезеңдеуге арналған критерийлер көп болуы мүмкін. Археологтар тарихи дәуірлерді негізгі аспаптық материалдармен - тас дәуірінен, мыс-тастан, қоладан және темірден айырады. Біздің заманымызда темір ғасыры мен оның туындыларынан (қорытпалар, болаттар) композит ғасырларына, керамика, жасанды материалдарға (мысалы, алмаздарға) өту белгілері байқалады. Бұл жіктеу ыңғайлы, айқын, бірақ мәселе сақталады: негізгі материал әртүрлі қоғамның динамикасының басты айырмашылығы болып табылады ма? Кезеңдеу үшін әртүрлі негіздерді таңдауға болады: ойлау түрінің өзгеруінен (О. Конт, К. Ясперс) байланыс жолдарының (коммуникация) өзгеруіне дейін (М. Маклюэн) және экологиялық өзгерістер (Й. Гудсблом). Көптеген ғалымдар, XVIII ғасырдың ойшылдарынан бастап (А. Барнав, А. Фергюсон, А. Смит) қазіргі заманғы постиндустриялық Д. Белл және Е. Тоффлер сияқты мамандар экономикалық - өндірістік өлшемдерге сүйенді.

Тарихи үрдістің жалпы кең тараған концепциясы келесідей:

1. Христиандық немесе діни (Августин Блаженный).
2. Формациялық (К.Маркс).
3. Өркениеттік (Н.Я.Данилевский).
4. “Өзектік уақыт” (Axenzeit) (К.Ясперс) .
5. Жаңғырту (У. Макнейл, Ф.Брадель).